

DOI: 10.46340/eppd.2020.7.2.23

Олександр Боярський, к. ю. н.

Інститут законодавства Верховної Ради України

ДО ПИТАННЯ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇВ ЛЮДИНОРОЗМІРНОСТІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Oleksandr Boiarskyi, PhD in Law

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9107-4897>

Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine

ON THE ISSUE OF DEFINITION OF CRITERIA OF HUMAN DIMENSION IN LOCAL SELF-GOVERNMENT

The article examines the criteria of the human dimension of local self-government.

It is argued that local self-government becomes a natural institution that arises under the objective conditions of human civilization, its confrontation with complex environmental conditions, natural and man-made disasters, acquiring the character of existence and universality, both in terms of their ability to preserve people and communities and from the standpoint of further development of the subjects studied. This leads to the conclusion that local self-government is a human-scale phenomenon in which a person can not only exist, act, and develop, but also relate to society and the state.

The emergence of the conclusion about the human dimension of phenomenology and the phenomenon of local self-government is reinforced and amplified not only by historical discourse, but also by a number of features that have systemic, ontological, epistemological, axiological and praxiological potentials, and are such processes, forms, and processes. communities.

It is stated that within the framework of local self-government there is a communication interaction of people-residents-members of the territorial community, which takes place in the form of dialog interaction, which is a systemic and complex phenomenon that combines both external and internal form, as well as, and this is the most important, it has an appropriate personal basis, that is, in the center of the dialogic forms of such interaction is the personality with its internal directions regarding the formation of the systems of its existential individual aspirations, needs, interests. At the same time, due to the dialogue forms of interaction, the given individuality acquires the character of social interpersonal partnership, which is based not only on the integration of residents-members of the territorial community but also their system-complex collaboration, based mainly on the collective tasks of co-existence of the local social community.

The qualitative result of dialogue forms of interaction is a social local partnership, both long- and short-term actions that take place in the territorial community within the local government. Such a partnership is carried out on an equal basis by voluntary consent on the basis of trust in order to solve urgent and existential problems of local socio-economic development. At the same time, social partnership: a) is a real alternative to command-and-control methods that have disavowed themselves in society and in the public consciousness, since they were built in the plane of "domination-submission"; b) it is built on the principle of equality of persons whose real actions are based on morality and social responsibility and are reduced to self-realization within the local community and as a resident member of the community; c) it is a virtually modern, new institution for a transitive society, that is, for the public, a state, legal and generally social system, which changes from one qualitative state to another, which is one of the real mechanisms for the creation and functioning of an open, civil society.

Keywords: local self-government, territorial community, communicative interaction, dialogue interaction, social local partnership, human dimension of local self-government.

Постановка проблеми. Вивчення процесів становлення, функціонування і розвитку людських поселень, інституціоналізації їх управлінського потенціалу в історичній ретроспективі, – демонструє та свідчить, що місцеве самоврядування (далі – МСВ) стає природним інститутом, що виникає в об'єктивних умовах існування людської цивілізації, її протистояння складним умовам навколишнього природного середовища, природним та техногенним катастрофам, набуваючи характеру екзистенційності та універсальності, причому, як з точки зору можливості збереження людей та їх спільнот, так й з позицій подальшого розвитку досліджуваних суб'єктів. Звідси виникає висновок про те, що МСВ є людинорозмірним феноменом, в рамках якого людина може не тільки існувати, діяти та розвиватися, а й співвідноситися з соціумом та державою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню людського виміру МСВ, правового статусу людини-жителя-члена територіальної громади (далі – ТГ в контекстуалізації його участі в МСВ і становленні муніципалізму, присвячені праці багатьох українських та іноземних учених, а саме: М.О. Баймуратова, О.В. Батанова, В.І. Васильєва, А.В. Левенець, М.П. Орзіх, С.А. Панасюка, В.Ф. Погорілка, О.Ф. Фрицького, М.Ф. Малікова, А.І. Черкасова, Є.І. Колюшина та ін. Однак дослідженню питань визначення системи координат «децентралізація – людина» в умовах демократичної правової державності, що відповідають сучасним тенденціям розвитку муніципального права, увага практично не приділялась.

Тому, **метою даної статті** є дослідження теоретичних підходів визначення системи координат «децентралізація – людина» в умовах демократичної правової державності, яка сьогодні складає основоположну ідею муніципального реформування в рамках становлення та розвитку українського конституціоналізму та української державності.

Виклад основного матеріалу. Виникнення висновку щодо людинорозмірності феноменології і самого феномену МСВ підкріплюється та посилюється не тільки історичним дискурсом, а й низкою критеріальних ознак, що мають системний, онтологічний, гносеологічний, аксіологічний та праксеологічний потенціали та є такими, що виявляються в процесі існування та функціонування різних форм людських спільнот. Зробимо спробу їх визначити та розкрити.

Наприклад, етнографи і історики вивчають первісну общину, родову громаду, сусідську громаду, сільську громаду, явище середньовічного комуналізму (Магдебурзьке право) тощо, але не тільки з точки зору ідеально-типового методу, а й з позицій того, що всі наведені вище форми є лише різними формами однієї і тієї ж системи прямих особистих комунікацій між окремими індивідами¹.

Отже, з позицій онтології колективної людської свідомості, параметри цієї системи визначаються можливостями органів почуттів і мозку людини по сприйняттю, розпізнаванню, переробці, зберіганню і передачі інформації, тобто, вони задані генетично і тому стабільні по всій людській популяції. Звідси, особиста комунікаційна система кожної людини формувалась в рамках людської спільноти, завдяки її комунікації з іншими членами такої спільноти та у спосіб, що є в такій спільноті переважним (зазвичай, пряма комунікація з метою вирішення екзистенційних проблем життєдіяльності, що виникають в процесі життєвого циклу людини (народження, дитинство, дорослішання, набуття професійних навичок, професійна діяльність, старість, смерть) та супроводжуються вирішенням спірного питання, конфліктом, його вирішенням, набуттям короткострокового або довгострокового досвіду.

Разом з тим, слід враховувати, що розміри кола прямих комунікацій (далі – КПК) зрілого індивіда, його «дерево контактів» в локальному соціумі становлять приблизно 100 чоловік і не залежать від конкретних форм людської життєдіяльності. Тому КПК необхідно розглядати як універсальний ідеально-типовий осередок просторової організації людських суспільств самого різного масштабу, що діють в умовах самоорганізації, самодіяльності і самодостатності – а це риси є основоположними характеристиками МСВ.

Разом з тим, необхідно наголосити на тому, що дослідження особливостей державного управління в зарубіжних країнах акцентують увагу на відображенні діалогових форм взаємодії на всіх рівнях управління, включаючи й рівень локального управління де проходять процеси виникнення, формування, нормативної інституціоналізації, функціонально-діяльної легалізації та розвитку ТГ. Причому, представники доктрини державного управління (К. Худ, Д. Озборн,

¹ Пашинский, В. *Пространственно-временная динамика человеческих сообществ разного масштаба.* <https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/pash2/01.php>.

Т. Гелбер), відхиляючись від політичного наповнення управлінського процесу і керуючись лише управлінськими телеологічними домінантами – налагодженням зворотного зв'язку у взаємодії влади та громадськості, переданням контрольних функцій громаді, децентралізацією влади, зупиняються як на суто зовнішній раціональній стороні діалогової взаємодії (як інституціональної взаємодії), так й розглядають внутрішні форми діалогової взаємодії (мікрорівень як міжособистісне спілкування), яка за суттю та формою є подібною до зовнішньої форми взаємодії (макрорівень)¹.

Враховуючи системний підхід до розуміння такої діалогової взаємодії та виникнення її форм, вчені акцентують увагу на тому, що така діалогова взаємодія є складним системним і комплексним явищем, яке об'єднує в собі як зовнішню, так і внутрішню форму, а також, і це є найважливішим, має під собою відповідну особистісну основу, тобто в центрі діалогових форм такої взаємодії стоїть особистість з її внутрішніми настановами щодо формування систем її екзистенційних індивідуальних устремлінь, потреб, інтересів. Разом з тим, наведена індивідуальність особистості саме завдяки діалоговим формам взаємодії набуває характер соціального міжсуб'єктного партнерства, що засновано не тільки на інтеграції жителів-членів ТГ, а й їх системно-комплексної колаборації, виходячи переважно з колективних задач спільного існування локального соціуму.

Однак, необхідно враховувати, що влада соціального локального партнерства заснована не на наказі чи розпорядженні та їх безумовному виконанні. Вона реалізується через пошук взаємних інтересів, під кутом зору об'єктивної необхідності вирішення екзистенційних питань виживання особистості в оточуючому соціальному середовищі та досягнення згоди, що виникає і досягається через баланс (рівновагу) сил агентів-учасників, та довіру між агентами партнерської акції (це ще одна особливість партнерства). Отже, соціальне локальне партнерство зводить загрозу з боку контрагентів акції практично до нуля. Велику і фактично основоположну роль у нівелюванні можливого антагонізму в межах людської локальної спільноти відіграє саме МСВ, що виступає природною сферою примирення протилежних інтересів, нівелювання міжсуб'єктних антагонізмів та виникнення загального інтересу та усвідомлення колективних задач взаємного існування та колаборації.

На думку представників управлінської науки модель діалогової взаємодії має багаторівневу структуру, а саме п'ять рівнів: 1) мотиваційний; 2) емоційний; 3) раціональний; 4) рефлексивний; 5) творчий². Наведений підхід реально відображає наведений вище процес виникнення соціального локального міжсуб'єктного партнерства, причому, необхідно зазначити, що МСВ, у своєму онтологічному та гносеологічному розумінні, виникає лише на п'ятому – творчому рівні, хоча всі попередні рівні виникають і реалізуються також всередині ТГ, що існує в умовах локальної демократії, однак спочатку на індивідуальному особистісному рівні, а потім на рівні колективної свідомості.

Аксіологічним набуттям соціального локального партнерства є те, що саме у відносинах партнерства люди, залишаючись приватними особами чи представниками якихось формальних управлінських структур у повсякденному житті, виступають як особистості, громадяни відкритого суспільства і в той же час як жителі-члени ТГ, що поєднані однаковими екзистенційними проблемами – життєвими, родинними, територіальними, географічними, соціальними тощо, – тобто, саме тут вибудовується генетичний зв'язок людей-членів територіально-локальної спільноти у їх соціальних і правових статусах.

Отже, саме на цій основі, по-перше, можливі і реально виникають довіра та досягнення згоди щодо дійсної участі в реалізації суспільно значущих завдань локального соціально-економічного розвитку. По-друге, виходячи з того, що в системі традиційних владних відносин особистість не може повністю розкритися й себе реалізувати, – саме умовою її самореалізації може бути лише статус рівності з іншими особистостями, що досягається в рамках ТГ в умовах МСВ. Тому, по-третє, у контекстуалізації наведеного вище, рівність не виступає як влада, це не влада – стан соціального спокою, консенсус, довіра між суб'єктами, що мешкають поруч, тому і відносини з іншими особистостями не можуть бути нічим іншим, ніж відносинами партнерства.

Разом з тим, необхідно враховувати, що потенціал локального партнерства є більш глибоким, ніж видається на перший погляд. Так, якщо людина діє як особистість, громадянин відкритого суспільства, житель-член ТГ, то її індивідуальний та груповий інтерес відходять, так би мовити,

¹ Hood, C. (1991). A public management for all seasons. *Public Administration*, 1 (69), 3-19; Osborne, D., Gaebler, T. (1992). *Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector*. Wesley.

² Крутий, О. (2006). *Діалогові форми державного управління в зарубіжних країнах*.

<[http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/zbirnik/2006/3\(25\).pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/zbirnik/2006/3(25).pdf)>.

на другий план; вони підпорядковуються загальним суспільним (колективним) інтересам, причому, свої індивідуальні та групові інтереси вони не нав'язують локальному суспільству як першочергові, а вирішують їх в контекстуалізації реалізації колективних інтересів, підлаштовуючись під об'єктивні потреби локального соціуму. Одночасно, тут треба мати на увазі, що у формуванні загального суспільного (колективного) інтересу відіграє важливу роль індивідуальний та груповий інтерес особистості. По-перше, саме вони – індивідуальний та груповий інтерес особистості, у концентрованому та узагальненому вигляді лежать в основі колективного інтересу. По-друге, інтереси особистості відображають, перш за все, морально-культурні засади суспільства, яким протистоять егоїзм чи індивідуалізм, а тому впливають на формування колективізму. По-третє, моральність та інтерес, моральна всеосяжність і раціональний егоїстичний інтерес не є взаємоперетворюваними, а тому не можуть суперечити екзистенційним інтересам людського колективу. По-четверте, моральність не можна підмінити, як це робить утилітаризм, раціональною дозою корисності, – тому екзистенційний колективний інтерес не може бути протиставлений моральності, бо він вже є по своїй природі заснований на моральних цінностях, що виникли як результат багатовікового існування локальної людської спільноти.

Характеризуючи соціальне локальне партнерство як довго-, так і короткотривалі акції, що відбуваються в середині ТГ в межах МСВ, слід наголосити, що вони здійснюються рівноправними суб'єктами за добровільною згодою на принципах довіри з метою розв'язання актуальних і екзистенційних проблем локального соціально-економічного розвитку. При цьому, соціальне партнерство, по-перше, є реальною альтернативою командно-адміністративним методам управління, що дезавуювали себе в суспільстві та в суспільній свідомості, бо були побудовані в площині «панування-підкорення»; по-друге, воно побудоване за принципом рівноправності особистостей, реальні дії яких засновані на моральності й соціальній відповідальності та зводяться до самореалізації в рамках локальної спільноти та в якості жителя-члена ТГ. По-третє, слід відмітити, що соціальне партнерство виступає фактично модерновим, новим інститут для транзитивного суспільства, тобто для суспільства державний, правовий і загалом суспільний устрій якого переходить з одного якісного стану в інший¹, – який є одним із реальних механізмів створення і функціонування відкритого, громадянського суспільства. Саме в рамках такого суспільства, де не наказ, а служіння – а саме, управління в межах установлених суспільством правил, – є основним трансцендентальним засобом розвитку і збагачення різноманітних та самоцінних форм і елементів, через що саме і досягається прогрес людської цивілізації на рівні МСВ як єдиної природної форми її повсякденного існування.

Отже, МСВ це колективний феномен, що формується історично та в своїй основі має комунікаційну взаємодію суб'єктів, що є членами відповідної людської спільноти (ТГ), що функціонує на відповідній території держави.

Якісною характеристикою МСВ як людинорозмірного феномену виступає сфера повсякденності в якій існує та функціонує людська особистість. Отже застосування термінів «повсякденність, буденність – побут, побутове життя», що є не тільки синонімами, а й демонструють фактично всю суть людського життя, можуть бути з необхідністю та з логічною обґрунтованістю застосованими до МСВ, бо саме в межах ТГ й відбувається така повсякденність – здійснюваний день у день, завжди постійний, безперервний процес буття, життєдіяльності людини. Треба наголосити, що світ повсякденності – світ, де щодня і щогодини живе і діє, творить людина. В повсякденному світі народжуються люди, і в світі повсякденності, в побуті люди помирають. Тут же, в повсякденному світі, кожна людина «радується, а буває і плаче, тужить і сумує, журиться, переживає. Тут же, в повсякденному світі, люди конфліктують один з одним, сваряться і вирішують конфлікти, суперечки, миряться, творять та ін. Тут же, в повсякденності, кожний любить іншого і кожний іноді ненавидить іншого. І в пліні подій і явищ: політичних, соціальних, духовних, люди і не помічають повсякденності»².

Разом з тим, не дивлячись на дуже складний сенсуальний та конфліктогенний потенціал повсякденності, саме вона надає МСВ зміст та стабільність, передбачуваність та перспективу. Тобто, людина в умовах повсякденності в рамках МСВ і як житель-член ТГ знаходить зміст свого існування та отримує можливість планувати свою життєдіяльність у відповідності до своїх інтересів та виходячи з рівня розвитку локального соціуму і держави.

¹ Матвеева, Л.Г. (2015). Транзитивне суспільство та транзитивна держава як категорії сучасного суспільнознавства. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2, 22. <http://www.lsej.org.ua/2_2015/6.pdf>.

² Світ повсякденності: поняття, суть. Горлач, М.І. (2011). *Філософія*. <<http://readbookz.net/book/179/6254.html>>.

Важливо місце в визначенні людинорозмірності МСВ займає т. зв. локальний інтерес, що продукується людиною-членом ТГ. Інтерес, цікавість – це емоційний вияв пізнавальних потреб людини, що є дуже важливим для формування різноманітних навичок людини та її інтелекту¹. Більш того, інтерес є єдиною мотивацією, що здатна спонукати людину до нових дій, а також здатна зробити відповідну роботу приємним заняттям, бо людина таким чином досягає відповідної мети (телеологічної домінанти). Цікавість як процес є необхідним елементом для розвитку творчості. Отже, можна зазначити, що, по-перше, інтерес є могутнім стимулом для активізації діяльності людини; по-друге, він дає можливість людині будувати систему відповідних діяльнісно-функціональних телеологічних домінант, спочатку у вигляді зацікавленості, потім у вигляді сформованої мети, а потім досягати такі домінанти, реалізуючи їх в процесі життєдіяльності, з метою досягнення своїх потреб. Враховуючи, що в процесі таких дій людина сама залишається членом ТГ і залучає її членів та її ресурси для реалізації своїх інтересів, МСВ виступає органічною сферою продукування, оформлення та реалізації таких локальних інтересів.

Особливого значення набуває інтерес у праві – як прагнення особи повніше задовольняти свої потреби і бажання, що прямо не формалізовано в конкретному суб'єктивному праві, проте не суперечить праву як такому². Людина, знаходячись в сфері МСВ не тільки проявляє мотивацію до активної участі в локальній демократії, а й продукує систему інтересів, що безпосередньо торкаються її екзистенційних настанов – звідси, вона здійснює їх градацію, будує пріоритетність у порядку їх реалізації, вибудовує зв'язки між інтересами та шляхами їх досягнення, а також формує на основі цього нові інтереси, – тобто можна зазначити, що в рамках правового інтересу в МСВ має місце активний процес побудови нових інтересів, що виникають на основі вже апробованих, типізованих та алгоритмічних інтересів в людському бутті. Саме визначаючи їх, Конституційний Суд України дав розуміння поняттю «охоронюваний законом інтерес»: це – прагнення до користування конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом, як зумовлений загальним змістом об'єктивного права і прямо не опосередкований у суб'єктивному праві простий легітимний дозвіл, що є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони з метою задоволення індивідуальних і колективних потреб, які не суперечать Конституції і законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності та іншим загальноправовим засадам³.

Причому, у структурі законного інтересу виділяють два елемента: 1) прагнення суб'єкта користуватися конкретним соціальним благом; 2) звернення в деяких випадках за захистом до компетентних органів⁴. Вважаємо, що наведені нормативні та теоретичні аргументи не тільки посилюють роль МСВ в продукуванні та рефлексії охоронюваного законом інтересу, а й роблять його природною інтелектуально-свідомою і діяльнісно-функціональною сферою прояву таких інтересів.

Людинорозмірність МСВ детерміноване й тим, що саме воно виступає реальною сферою прояву і реалізації прав людини в їх загальному, конституційно-правовому та муніципально-правовому розумінні та значенні. Саме в умовах локальної демократії людина здатна проявити інтерес до захисту своїх передбачених законом можливостей щодо реалізації екзистенційних настанов. Звідси, й виникають муніципальні права людини⁵, що в умовах демократичної правової державності не тільки легалізуються, а й легітимуються і трансформуються з конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також доповнюються за рахунок специфічних прав, що є характерними тільки для МСВ (наприклад, участь у формах локальної демократії та реалізації форм демократичної участі в справах місцевого самоврядування). Завдяки цьому розширюється та вдосконалюється відповідний перелік прав людини, в тому числі й нових прав, що знаходять

¹ Цікавість. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія*. <<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D1%96%D0%BA%D0%B0%D0%B2%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C>>.

² Інтерес (право). *Вікіпедія. Вільна енциклопедія*. <[https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%81_\(%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%81_(%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE))>.

³ *Рішення у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) 2004* (Конституційний Суд України). *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04>>.

⁴ Малько, А.В. (2004). *Теория государства и права в вопросах и ответах: учебно-методическое пособие*. Москва: Юрист, 182.

⁵ Баймуратов, М. (2013). *Феноменологія муніципальних прав людини. Місцеве самоврядування та регіональний розвиток в Україні, 1, 52-56*.

відповідну апробацію на локальному рівні публічної влади, та мають в перспективі можливість потрапити до кола конституційних прав і свобод, а, отже, ще більш «технологізувати» в контексті гуманізації та гуманітаризації МСВ як дійсний людинорозмірний простір.

Висновки. Наведені критеріальні ознаки людинорозмірності МСВ не є вичерпними – вони можуть бути доповнені суттєвими рисами прав людини в МСВ в їх статусних, модусних, видових, ординарних і екстраординарних, а також інших характеристиках, що мають не тільки національні, а й міжнародні ознаки, володіють не тільки локальним, а й регіональним, загальнодержавним і глобальним потенціалами. Тому зазначена проблематика, на наш погляд, є вельми перспективною як в доктринальному, так й в праксеологічному аспектах і потребує свого подальшого дослідження.

References:

1. Baimuratov, M. (2013). Fenomenolohiia munitsypalnykh prav liudyny [Phenomenology of Municipal Human Rights]. *Mistseve samovriaduvannia ta rehionalnyi rozvytok v Ukraini* [Local self-government and regional development in Ukraine], no. 1, 52-56. [in Ukrainian].
2. Interes (pravo) [Interest (law)]. *Vikipediia. Vilna entsyklopediia* [Wikipedia. Free Encyclopedia]. <[https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%81_\(%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%81_(%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE))>. [in Ukrainian].
3. Krutii, O. (2006). *Dialohovi formy derzhavnoho upravlinnia v zarubizhnykh krainakh* [Dialogue forms of public administration in foreign countries]. <[http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/zbirnik/2006/3\(25\).pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/zbirnik/2006/3(25).pdf)>. [in Ukrainian].
4. Mal'ko, A.V. (2004). *Teoriia gosudarstva i prava v voprosah i otvetah: uchebno-metodicheskoe posobie* [Theory of state and law in questions and answers: educational-methodical manual]. Moscow: Jurist. [in Russian].
5. Matvieieva, L.H. (2015). Tranzhytyvne suspilstvo ta tranzhytyvna derzhava yak katehorii suchasnoho suspilnoznavstva [Transitive society and transitive state as categories of modern social science]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal* [Legal scientific electronic journal], no. 2, 22. <http://www.lsej.org.ua/2_2015/6.pdf>. [in Ukrainian].
6. Pashinskij, V. *Prostranstvenno-vremennaja dinamika chelovecheskih soobshhestv raznogo masshtaba* [Spatio-temporal dynamics of human communities of various sizes]. <https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/pash2/01.php>. [in Russian].
7. *Rishennia u spravi za konstytutsiinym podanniam 50 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo ofitsiinoho tlumachennia okremykh polozhen chastyny pershoi statii 4 Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy (sprava pro okhoriuvanyi zakonom interes) 2004* [The decision in the case on the constitutional submission of the 50 Peoples Deputies of Ukraine regarding the official interpretation of certain provisions of the first part of Article 4 of the Civil Procedure Code of Ukraine (case of protected by law interest)] (Konstytutsiinyi Sud Ukrainy) [The Constitutional Court of Ukraine]. *Ofitsiinyi veb-sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04>>. [in Ukrainian].
8. Svit povsiakdenosti: poniattia, sut [World of everyday life: concept, essence]. Horlach, M.I. (2011). *Filosofiia* [Philosophy]. <<http://readbookz.net/book/179/6254.html>>. [in Ukrainian].
9. Tsikavist [Interest]. *Vikipediia. Vilna entsyklopediia* [Wikipedia. Free Encyclopedia]. <<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D1%96%D0%BA%D0%B0%D0%B2%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C>>. [in Ukrainian].
10. Hood, C. (1991). A public management for all seasons. *Public Administration*, no. 1 (69), 3-19. [in English].
11. Osborne, D., Gaebler, T. (1992). *Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector*. Wesley. [in English].